

EL POBLAMENT D'AMFIBIS I RÈPTILS A LES COMARQUES INTERIORS DE TARRAGONA

Miguel A. Carretero, Gustavo A. Llorente, Albert Montori i Xavier Santos

Dept. Biologia Animal (Vertebrats) Fac. Biologia, Universitat Barcelona

Mascle adult de sargantana cua-roja (*Acanthodactylus erythrurus*) a Sebes. Foto: Pere Josep Jiménez

Fins fa molt poc, les comarques interiors de Tarragona (Terra Alta, Ribera d'Ebre i Priolat) representaven, des del punt de vista faunístic, una *terra incògnita*. Durant molts anys, la relativa llunyania respecte els principals centres de recerca va fer que la seva fauna fos gairebé ignorada pels estudiosos. En aquest sentit, els amfibis i rèptils, animals poc coneguts quan no odiats pel gran públic, no van ser-ne cap excepció. Malgrat tot, cal indicar que la labor pionera del Dr. Fritz Haas, investigador alemany instal·lat a Flix que treballà al període d'entreguerres, va fer que aquest desconeixement no fos del tot complet. En efecte, la primera obra que aporta una informació substancial sobre la zoogeografia, biometria i taxonomia

de les espècies de la zona (MERTENS, 1925) es basà en exemplars remesos per Haas a Alemanya (veure JIMÉNEZ MUR, 1998). Aquesta és, en part, el punt de partida de la primera recopilació general sobre l'herpetofauna de Catalunya (VIVES-BALMAÑA, 1990; basada en la seva pròpia tesi doctoral de l'any 1982). L'aparició de l'Atlas Herpetològic de Catalunya (LLORENTE et al., 1995) suposà l'aportació de dades realment noves per al territori i canvis substancials en la interpretació de la distribució de les espècies, encara que, com tot Atlas, és provisional i obert a noves informacions. Que encara manca un llarg camí per recórrer, ho demostren les noves citacions que van apareixent (ABELLA & ΑΥΜΙ, 1997; MASIP, 1998). En aquest

Exemplar de gripau corredor (*Bufo calamita*). Foto: U.B.

treball es pretén més aviat fer palesa la rellevància herpetològica d'aquestes comarques, de manera que serveixi d'estímul per a la realització de noves investigacions.

Quan s'analitzi el poblament d'amfibis i rèptils s'han de tenir en compte els condicionaments ambientals al què es troben sotmesos. Així, gairebé tot el territori objecte d'anàlisi es troba dins del domini mediterrani de tendència continental caracteritzat per una gran amplitud tèrmica, precipitacions escasses i un llarg període d'aridesa a l'estiu (PANAREDA & NUET, 1973), amb un predomini de la vegetació mediterrània xeròfila que pot anar des dels erms fins a l'alzinar i les pinedes de pi blanc, passant per diversos tipus de matoll (FOLCH et al., 1984). És interessant destacar que aquesta vegetació es troba sovint en un bon estat de conservació a causa de la complexitat de l'orografia, en contrast amb el que ha succeït a la plana de Lleida on la generalització dels conreus de regadiu ha produït la desaparició de moltes zones estèpiques. A més, malgrat el predomini dels sistemes àrids, existeixen àrees més humides on es manifesta una major

diversificació de la vegetació. El riu Ebre, malgrat que a la zona d'estudi circula molt encaixonat i té una àrea d'influència reduïda, presenta boscos de ribera, afavoreix la penetració de la màquia cap al nord (BOLÓS, 1973; FOLCH, 1981) i actua com a corredor faunístic entre la seva conca i la costa. D'altra banda, les unitats de relleu dels Ports de Beseit a l'oest i de les serres de Montsant i Prades a l'est afavoreixen la penetració de boscos humits (alzinar muntanyenc, pi roig, roure) que representen microclimes favorables per a espècies herpetològiques no mediterrànies.

És en aquest marc biogeogràfic que es desenvolupa el poblament herpetològic de les comarques de l'interior de Tarragona. Tot basant-se en la informació actualment disponible a la zona, existeixen un total de 29 espècies d'amfibis i rèptils. A la taula 1, s'ofereix un llistat de les espècies presents i el grup biogeogràfic al qual pertanyen i a la taula 2, es realitza una comparació de la riquesa específica de la zona comparant-la amb Catalunya i la península Ibèrica. Crida l'atenció que, malgrat el predomini dels ecosistemes àrids, existeix una fauna d'amfibis proporcionalment tan rica com la de rèptils. Hom detecta als dos grups un predomini de les espècies mediterrànies en un sentit ampli, però també n'apareixen d'altres d'origen europeu occidental i, fins i tot, eurosiberià.

Dins dels amfibis, només dues espècies d'urodels s'han constatat amb certesa: la salamandra i l'ofegabous. La **salamandra (*Salamandra salamandra*)** és comuna a tot Europa, d'hàbits terrestres encara que està molt lligada a la cobertura vegetal i selecciona sempre els biòtops més humits i ombrívols. A la costa mediterrània cata-

GRUP		Nom científic	Nom comú	Distribució	
AMFIBIS	Urodels	<i>Salamandra salamandra</i>	Samandra	Eurosiberiana	
		<i>Pleurodeles wal</i>	Olegabous	Iberomagrebina	
	Anurs	<i>Alytes obstetricans</i>	Tòtil	Europea occidental	
		<i>Pelobates cultripes</i>	Gripau d'esperons	Iberomediterrània	
		<i>Pelodytes punctatus</i>	Granoteta de punts	Europea occidental	
		<i>Bufo bufo</i>	Gripau comú	Eurosiberiana	
		<i>Bufo calamita</i>	Gripau corredor	Europea occidental	
		<i>Hyla meridionalis</i>	Reineta	Iberomagrebina	
		<i>Rana perezi</i>	Granota verda	Iberomediterrània	
	RÈPTILS	Quelonis	<i>Testudo hermanni</i>	Tortuga mediterrània	Introducció recent?
			<i>Emys orbicularis</i>	Tortuga d'estany	Eurosiberiana
			<i>Mauremys leprosa</i>	Tortuga de rierol	Iberomagrebina
<i>Trachemys scripta</i>			Tortuga de Florida	Introducció recent?	
"Saures"		<i>Tarentola mauritanica</i>	Dragó comú	Iberomagrebina	
		<i>Hemidactylus turcicus</i>	Dragó rosat	Introducció antiga	
		<i>Psammodromus algirus</i>	Sargantaner gros	Iberomagrebina	
		<i>Psammodromus hispanicus</i>	Sargantaner petit	Iberomediterrània	
		<i>Acanthodactylus erythrurus</i>	Sargantana cua-roja	Iberomagrebina	
		<i>Lacerta lepida</i>	Llangardaix ocel·lat	Iberomediterrània	
		<i>Podarcis hispanica</i>	Sargantana ibèrica	Iberomagrebina	
		<i>Anguis fragilis</i>	Vidriol	Eurosiberiana	
		<i>Chalcides bedriagai</i>	Lludrió ibèric	Iberomediterrània	
		Ofidis	<i>Coluber hippocrepis</i>	Serp de ferradura	Iberomagrebina
<i>Malpolon monspessulanus</i>			Serp verda	Circummediterrània	
<i>Elaphe scalaris</i>			Serp blanca	Iberomediterrània	
<i>Natrix maura</i>			Serp d'aigua	Iberomagrebina	
<i>Natrix natrix</i>			Serp de collaret	Eurosiberiana	
<i>Coronella austriaca</i>	Serp llisa septentrional		Eurosiberiana		
<i>Coronella girondica</i>	Serp llisa meridional	Iberomagrebina			
<i>Vipera latasti</i>	Escurçó ibèric	Iberomagrebina			

Taula 1. Espècies d'amfibi i rèptils de les comarques interiors de Tarragona i grups biogeogràfics als quals pertanyen [modificat de CARRETERO *et al.* (1999)]

	Interior Tarragona ¹		Catalunya ²		Península Ibèrica ³		% Int. Tarragona Catalunya	% Int. Tarragona P. Ibèrica
	N	%	N	%	N	%		
AMFIBIS	9	32,1	14	30,4	24	36,9	64,3	37,5
Urodels	2	7,1	5	10,9	8	12,3	40,0	25,0
Anurs	7	25,0	9	19,6	16	24,6	77,8	43,8
RÈPTILS	19	67,9	32	69,6	41	63,1	59,4	46,3
Quelonis	2	7,1	3	6,5	4	6,2	66,7	50,0
Ambisbenis	-	-	1	2,2	1	1,5	-	-
"Saures"	9	32,1	17	37,0	23	35,4	52,9	39,1
Ofidis	8	28,6	11	23,9	13	20,0	72,7	61,5
TOTAL	28	-	46	-	46	-	60,9	43,1

Taula 2. Nombre d'espècies d'amfibi i rèptils de les comarques de l'interior de Tarragona en comparació amb les de Catalunya i la península Ibèrica. No es consideren les espècies d'introducció recent.

¹ Segons LLORENTE *et al.* (1995), ABELLA *et al.* (1997) i dades inèdites dels autors.

² Segons LLORENTE *et al.* (1995). ³ Segons PLEGUEZUELOS (ed.) (1997).

lana es va rarificant cap al sud i arriba fins a la serra de Prades. Pel contrari, l'**ofegabous (Pleurodeles wal)**, representa un element molt termòfil que assoleix a la zona un dels seus límits nord de distribució a les serres de Tivissa, un dels pocs indrets on ultrapassa l'Ebre. El seu caire molt aquàtic ha limitat probablement la colonització de punts d'aigua encara més al nord. El **tritó palmat (Triturus helveticus)** i el **tritó verd (Triturus marmoratus)** són espècies extralimítrofes que es troben al Montsià i al Baix Ebre. No obstant això, existeix la probabilitat de trobar-los a prop de l'Ebre, ja que el riu actua com a element de colonització a partir de poblacions aragoneses (LLORENTE *et al.*, 1995; CARRERERO *et al.*, 1999).

Pel que fa als anurs el **tòtil (Alytes obstetricans)** ocupa tot el territori, tret de les zones més àrides i planes al nord. La capacitat del mascle per portar els ous i remullar-los a la nit li proporciona una gran independència de l'aigua i la capacitat de colonitzar nous punts, fins i tot als nuclis habitats. El **gripau d'esperons (Pelobates cultripes)** és una espècie ben adaptada als terrenys àrids on s'ensorra fàcilment. Malgrat tot, les seves larves, de mida considerable, utilitzen punts d'aigua permanents d'una

certa entitat, moltes vegades sense vegetació de macròfits. Una espècie més escassa és la **granoteta de punts (Pelodytes punctatus)**, lligada als ambients kàrstics que ocupa basses amb vegetació i rierols, encara que es difícil de localitzar fora de l'època reproductora.

Els gripaus típics són de mida gran, nocturns i d'hàbits molt terrestres. En contrast, les larves són petites, nombroses i arriben a la metamorfosi molt ràpidament. De les dues espècies presents, el **gripau corredor (Bufo calamita)** és el més abundant perquè pot fer servir punts d'aigua temporals, mentre que el **gripau comú (Bufo bufo)** ocupa zones amb més cobertura vegetal i punts d'aigua més permanents. Ambdues espècies estan molt afectades pel trànsit rodat. La **reineta (Hyla meridionalis)** és l'únic amfibi de costums grimpadores. Es troba molt localitzada a la zona d'estudi (Priorat i la serra de Prades) i típicament ocupa basses grans amb canyar. Finalment, la **granota verda (Rana perezi)** és una espècie ubiqua i molt abundant que pot observar-se en gairebé qualsevol tipus de basses o rierols. Els adults però no s'allunyen massa de les proximitats de l'aigua.

Passant ja als rèptils, a la conca de l'Ebre s'han trobat poblacions tant de **tortuga d'estany (Emys orbicularis)** com de **tortuga de rierol (Mauremys leprosa)**. De costums amfibies, la primera sembla seleccionar aigües amb menys corrent que la segona. Ponen els ous a bancs de sorra i es troben molt amenaçades per la

* Exemplant de serp llisa meridional (*Coronella girondica*). Foto: U.B.

pèrdua de qualitat de les aigües per la qual cosa la catalogació i conservació de cadascuna de les seves poblacions resulta prioritària. També és de cabdal importància la detecció dels possibles exemplars introduïts de tortugues al·lòctones com la **tortuga de Florida (*Trachemys scripta*)** que comparteixen l'hàbitat amb aquelles i poden desplaçar-les. Sembla ser també una introducció l'exemplar de **tortuga mediterrània (*Testudo hermanni*)** detectat a prop de Flix (JIMÉNEZ-MUR, com. pers.) encara que aquesta espècie és autòctona a Catalunya, conserva una població a la serra de l'Albera, al nord de Catalunya.

Entre els «saures», els dragons es caracteritzen pels seus hàbits trepadors i crepusculars. El **dragó comú (*Tarentola mauritanica*)** és el més abundant i se'l troba tant a construccions humanes com a d'altres hàbitats amb rocam. En comparació amb ell, el **dragó rosat (*Hemidactylus turcicus*)** és més termòfil, estrictament nocturn i associat a les construccions humanes. Malgrat que té una distribució costanera, progressa cap a l'interior a través de la vall de l'Ebre (SA-SOUSA, 1997; LLORENTE *et al.*, 1995).

En referència a les sargantanes (totes mediterrànies) existeixen tres espècies de costums terrestres que ordenades de més a menys segons les necessitats de cobertura vegetal són: el **sargantaner gros (*Psammodromus algirus*)**, el **sargantaner petit (*P. hispanicus*)** i la **sargantana cua-roja (*Acanthodactylus erythrurus*)**. La primera és la més abundant a tot tipus de matoll mediterrani; la segona, de mida molt petita, ocupa sobretot erms i timonedes; la tercera, ocupa àrees àmplies molt obertes i erosionades. Aquesta última espècie es troba en una

* Exemplar jove de tortuga de rierol (*Mauremys leprosa*). Foto: P.J. Jiménez

situació de gran vulnerabilitat per la destrucció del seu hàbitat i l'aïllament de les seves poblacions (CARRETERO, 1999). Una de les poques poblacions encara en bon estat es troba a Flix (JIMÉNEZ-MUR, 1998) (figura 1). Altra espècie, la **sargantana ibèrica (*Podarcis hispanica*)** es distingeix de les altres perquè fa servir principalment els medis rocallosos fissurats. De vegades, és absent a les àrees més àrides. Finalment, el **llangardaix ocel·lat (*Lacerta lepida* o *Timon lepida*)** és l'espècie de mida més gran i ocupa una gran varietat d'hàbitats sempre i quan trobi refugis adients.

El **vidriol (*Anguis fragilis*)** és un «saure» sense extremitats d'origen centreeuropeu que sovint és confós pel públic amb una serp. És una espècie molt escassa que a la zona habita les zones més humides (bosc de ribera) amagant-se sota pedres i troncs. A l'altre extrem, el **lludrió ibèric (*Chalcides bedriagal*)**, de caire mediterrani i molt termòfil, assoleix el seu límit nord de distribució a Flix (MASIP, 1998). Presenta un cos allargat amb potes curtes i

habita sota pedres en medis molt àrids.

La zona presenta també una fauna de serps de riquesa considerable. La **serp de ferradura (*Coluber hippocrepis*)** és una espècie mediterrània molt termòfila que ocupa les àrees més àrides i obertes. Sembla haver desaparegut de la major part de la plana de Lleida però les comarques de l'interior de Tarragona encara conserven bones poblacions. La **serp verda (*Malpolon monspessulanus*)** i la **serp blanca (*Elaphe scalaris*)** són també mediterrànies però més generalistes ja que poden ocupar també àrees de bosc i vegetació no mediterrània, així com els

ambients humanitzats. Són les principals víctimes dels atropellaments a les carreteres. La **serp d'aigua (*Natrix maura*)** es troba molt lligada als ambients aquàtics (rius, rierols, basses naturals o artificials) però manté una acusada independència d'altres factors ambientals com ara la cobertura i el tipus de vegetació. La **serp de collaret (*Natrix natrix*)**, també és una serp aquàtica però realitza desplaçaments importants pels voltants dels punts d'aigua. És d'origen eurosiberià i molt més escassa que l'anterior. La **serp llisa meridional (*Coronella girondica*)** és una serp mediterrània de mida petita

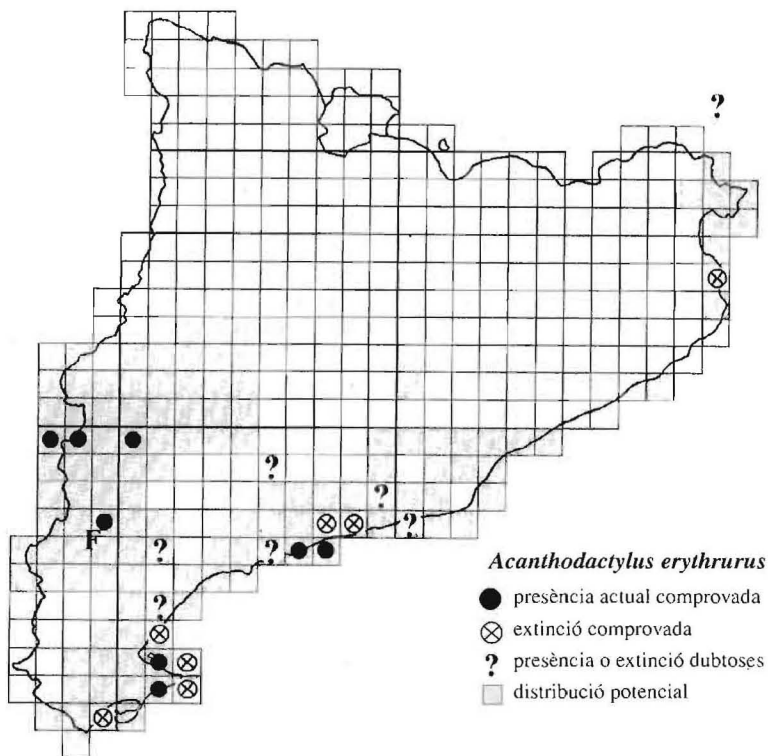

Figura 1. Distribució actual de la sargantana cua-roja (*Acanthodactylus erythrurus*) a Catalunya. S'observa l'aparent aïllament de la població de Flix (F). [Modificat de CARRERERO (1999)]

freqüent a zones rocalloses on s'alimenta de sargantanes i dragons. A les zones més humides i fredes de Beseit i Prades aquesta espècie és substituïda pel seu congènere eurosiberià la **serp llisa septentrional** (*Coronella austrica*). Finalment, l'**escurçó ibèric** (*Vipera latasti*) és una serp verinosa generalment poc activa que ocupa indrets oberts i secs i s'alimenta de mamífers. A causa de la persecució de la qual ha estat objecte, ha desaparegut de moltes àrees de plana i a l'actualitat apareix més aviat com una espècie de muntanya mediterrània (PARELLADA, 1995), com per exemple Beseit, Tivissa i Prades.

Com s'ha vist aquí, l'herpetofauna de la Terra Alta, la Ribera d'Ebre i el Priorat presenta una varietat important tant d'espècies com d'origens i estils de vida. Hores d'ara encara falta molt per conèixer dels seus representants, pel que fa a la seva biogeografia comarcal, importància de les poblacions i problemes de conservació que aquestes presenten. Aquest recull vol ser un punt de partida per aprofundir en aquest estudi ja que difícilment es pot preservar allò que es desconeix.

BIBLIOGRAFIA

- ABELLA, J.C. & AYMÍ, R. (1997): Catàleg de vertebrats de la Reserva Natural de Fauna Salvatge de Sebes i Meandre de Flix. *Miscel·lània 11 CERE*: 85-102.
- BOLÓS, O DE. (1973): Els sòls i la vegetació dels Països Catalans, pp. 107-158, in: *Geografia Física dels Països Catalans*. Ketres, Barcelona.
- CARRETERO, M.A. (1999): Dunas de Torredembarra: estructura de una comunidad de lagartijas. *quercus*, 163.
- CARRETERO, M.A.; LLORENTE, G.A.; MONTORI, A.; SANTOS, X. & FRANCESC, J. (1999): Observed vs. potential distributions: application to the herpetofauna of a region of the Mediterranean basin. in: LEGAKIS, A. (ed.) *Contributions to the zoogeography and ecology of the Eastern Mediterranean region*.
- FOLCH, R. (1981): *La vegetació dels Països Catalans*. Ed. Ketres. Barcelona
- FOLCH, R.; FRENQUESA, T. & CAMARASA, J.M. (1984): *Història Natural dels Països Catalans. 7 Vegetació*. Editorial Enciclopèdia Catalana. BCN
- JIMÉNEZ-MUR, P.J. (1998): *La fama ben guanyada del Dr. Fritz Haas*. Aljub 7:10-12
- JIMÉNEZ-MUR, P.J. (1998): *Avaluació preliminar de les poblacions de sargantana cuaraja a la Reserva Natural de Sebes de Flix (Tarragona)*. Informe al DARP.
- LLORENTE, G.A.; MONTORI, A.; SANTOS, X. & CARRETERO, M.A. (1995): *Atlas dels amfibis i rèptils de Catalunya i Andorra*. Ed. El Brau, Figueres.
- MASIP, M. (1998): Les nostres espècies... (3) El lludrió ibèric (*Chalcides bedriagai*). *Aljub*, 7:24.
- MERTENS, R. (1925): Amphibien und Reptilien aus dem nördlichen und östlichen Spanien, gesammelt von Dr. F. Haas.
- PANADERA, J. M. & NUET, J. (1973): El clima i les aigües dels Països Catalans, pp. 69-102, in: *Geografia Física dels Països Catalans*. Ed. Ketres. Barcelona.
- PARELLADA, X. (1995): Status of *Vipera aspis* and *Vipera latastei* (Viperidae, Reptilium in Catalonia (N Spain). pp. 328-334, in: LLORENTE, G.A.; MONTORI, A.; SANTOS, X. & CARRETERO, M.A. (eds.) *Scientia Herpetologica*. Asociación Herpetológica Española.
- PLEGUEZUELOS, J.M. (ed.) (1997): *Atlas Provisional de los Anfibios y Reptiles de España y Portugal*. Monogr. Herpetol. 3. Universidad de Granada-Asociación Herpetológica Española.
- SA-SOUSA, P. (1997): *Hemidactylus turcicus* (Linnaeus, 1758). Slamanquesa rosada. Osga turca. pp. 199-201, in: Pleguezuelos, J.M. (ed.) *Atlas Provisional de los Anfibios y Reptiles de España y Portugal*. Monogr. Herpetol., 3. Universidad de Granada-Asociación Herpetológica Española.
- VIVES-BALMAÑA, M. V. (1990): *Contribució al Coneixement de la Fauna Herpetològica de Catalunya*. Institut d'Estudis Catalans.